

OCENA
rozprawy doktorskiej
mgr inż. arch. Jolanty Cory
na temat: „Geneza struktury przestrzennej Londyńskiej Krainy Doków”

Promotorem rozprawy jest prof. zw. dr hab. inż. arch. Andrzej Gawlikowski

Recenzja została opracowana na podstawie zlecenia
Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

Po wnikliwym zapoznaniu się z przedstawioną rozprawą doktorską stwierdzam, że spełnia ona wymagania ustawowe związane z postępowaniem doktorskim. Rozprawa doktorska mgr inż. arch. Jolanty Cory, przygotowywana pod opieką promotora prof. zw. dr hab. inż. arch. Andrzeja Gawlikowskiego stanowi oryginalne rozwiązanie określonego w pracy problemu naukowego. Autorka wykazała ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

UZASADNIENIE OPINII

W przedstawionej do recenzji pracy o łącznej objętości 230 stron formatu A4, zostały wydzielone dwie części: część I zatytułowana „Od Tyberiusza Klaudiusza do Margaret Thatcher” (str. 1- 162) oraz część II po tytule „Urban Development Corporations” (str. 163- 211). Praca zawiera ponadto podsumowanie i wnioski (str. 212- 214), streszczenia w języku polskim i angielskim (str. 215 - 220), bibliografię liczącą 82 pozycje (str. 221- 224), spis ilustracji obejmujący 146 rysunków, map, schematów i wykresów (str. 225 - 229).

Temat rozprawy jest związany z projektowaniem urbanistycznym i planowaniem przestrzennym, w szczególności dotyczy relacji pomiędzy strukturą urbanistyczną miasta a szeroko ujętymi przemianami cywilizacyjnymi. Badania oparte są na studium przypadku jednego szczególnego miejsca - londyńskiej dzielnicy doków (Dockland). Wyjątkowość przedmiotu badań wynika z historycznej roli i współczesnego znaczenia Wielkiej Brytanii i jej stolicy jako lidera przemian techniczno-technologicznych, społecznych, przestrzennych i kulturowych na przestrzeni wieków.

Aktualnie obszar Londyńskich Doków, jest uważany za przykład modelowej restrukturyzacji *Brownfields Site* położonych w śródmiejskiej strukturze miasta. Jest

przedmiotem wielu analiz architektoniczno-urbanistycznych, socjologicznych, ekonomicznych i politologicznych, gdzie argumenty zwolenników tak przeprowadzonej modernizacji ścierają z głosami sceptyków, wskazujących na negatywne skutki przeprowadzonych działań: utratę historycznej tożsamości miejsca, konflikty społeczne, gentryfikację, narastające dysproporcje ekonomiczno-społeczne. Temat jest więc obiektywnie istotny, nie tylko w kontekście zaprezentowanych hipotez badawczych, ale również jako *case study* w zakresie metod restrukturyzacji innych wielkich miast europejskich. Nieszablonowość zaprezentowanego podejścia badawczego wynika z oryginalnego połączenia problematyki urbanistycznej z szerokim spektrum uwarunkowań politycznych gospodarczych, społecznych i ekonomicznych Wielkiej Brytanii i Londynu.

Cele pracy zostały zdefiniowane następująco: „Celem pracy było wykazanie korelacji pomiędzy przemianami cywilizacyjnymi w okresie ostatnich dwu tysiącleci, kształtowaniem się państwa i jego stolicy, a strukturą przestrzenną Londyńskiej Krainy Doków. Autorka koncentrowała się na punktach zwrotnych w historii dzisiejszego Zjednoczonego Królestwa oraz na przesłankach tych punktów zwrotnych występujących w poprzedzających je procesach. Ponadto wspomniane procesy i punkty zwrotne zostały ukazane na odpowiednim tle geograficznym”.

Tak szeroko nakreślone cele badawcze były jedną z przyczyn znacznej objętości pracy. Dla osiągnięcia zamierzonych celów Autorka zastosowała następujące metody badawcze:

- metodę krytycznej analizy źródeł,
- metodę intuicyjną,
- metodę obserwacji bezpośredniej i analizy działań Urban Development Corporation,
- analizę porównawczą zebranych danych z kwerend i obserwacji *in situ*.

Struktura pracy tworzy logiczną całość składającą się z dwóch części i sześciu rozdziałów, wnioski z poszczególnych rozdziałów są punktem wyjścia dla badań prezentowanych w kolejnych rozdziałach. Kolejność rozdziałów oddaje znaczenie, jakie Autorka przypisuje poruszonym zagadnieniom w kontekście wyznaczonych celów badawczych.

Część pierwsza pracy zatytułowana „Od Tyberiusza Klaudiusza do Margaret Thatcher” ma charakter syntezy historycznej pokazującej całokształt okoliczności politycznych, gospodarczych i społecznych, które miały wpływ na założenie londyńskich doków. Autorka nawiązała tu do czynników urbanistycznych opisanych przez Tadeusza Tołwińskiego, w oryginalny sposób interpretując oddziaływanie tych czynników na przestrzeni lat. W rozdziale 1 przedstawiła historię miejsca za czasów rzymskich, od podboju Brytanii przez cesarza Klaudiusza. Stosując metodykę Tadeusza Tołwińskiego, szczególną uwagę poświęciła następującym czynnikom urbanistycznym: czynnikowi obyczaju, religii i prawa, czynnikowi gospodarczemu, czynnikowi komunikacji, warowności oraz czynnikowi warunków przyrodniczych.

Rozdział 1. jest poświęcony poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie uwarunkowania naturalne miały wpływ na wybór miejsca założenia obozu i portu w miejscu dzisiejszych Docklands?
- Jakie przesłanki polityczne spowodowały wyprawy Rzymian na podbój wyspy?
- Co spowodowało konieczność wybudowania sprawnie działającego portu?
- Jakie przekształcenia społeczne dokonały się na przestrzeni czterech wieków rzymskiej obecności w Brytanii?

Autorka przeanalizowała transformację cywilizacyjną związaną z okupacją rzymską i jej związki z przekształcaniem struktury przestrzennej Londinium jako stolicy kolonii rzymskiej Brytanii. W odniesieniu do dzisiejszej Krainy Londyńskich Doków wskazała korelacje lokalizacyjne z obozem i portem rzymskim.

Rozdział 2. obejmuje historię Brytanii od roku 410, czyli wynegocjowanego przez Brytów, pokojowego „wyjścia” Brytanii ze struktury Cesarstwa Rzymskiego za panowania cesarza Honoriusza Flawiusza. Autorka nazywa to wyjście „Pierwszym Brexitem”, przez analogię do współczesnej woli mieszkańców Wysp Brytyjskich odłączenia się od Unii Europejskiej. Rozdział ten obejmuje lata 410 -1066 (tak zwane „Dark Ages”). W roku 1066 wojska Księcia Normandii dowodzone przez Wilhelma Bastarda pokonały anglosaską armię dowodzoną przez króla Harolda Godwinsona w bitwie pod Hastings. Rozdział jest poświęcony poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie wydarzenia i procesy były najistotniejsze w przedmiotowym okresie dla kształtowania się państwowości oraz struktury politycznej, społecznej i gospodarczej Brytanii?
- Co wpłynęło na rozwój struktury przestrzennej i wzrost znaczenia Londynu w strukturze wczesnośredniowiecznego państwa?
- Jakie przekształcenia wskazały na korelację zmian cywilizacyjnych z przekształcaniem struktury przestrzennej londyńskich doków?

Rozdział 3 dotyczy czasów od Wilhelma Zdobywcy do drugiego aktu supremacji w roku 1534, nazwanego przez Autorkę „Drugim Brexitem”. Skutkiem tego wydarzenia było objęcie przez króla Henryka VIII zwierzchnictwa nad Kościołem i utworzenie Kościoła Anglikańskiego. W konsekwencji ustaw zwanych „*Suppresion Acts*” katolickie instytucje kościelne zostały rozwiązane, zawłaszczono przychody, wyprzedano majątek, wymieniono obsadę kapłańską.

Pytania badawcze jakie tu zostały sformułowane brzmią następująco:

- Jakie wydarzenia i procesy były najistotniejsze w przedmiotowym okresie dla kształtowania się państwowości oraz struktury politycznej, społecznej i gospodarczej Brytanii?
- Co wpłynęło na rozwój struktury przestrzennej i wzrost znaczenia Londynu w strukturze państwa?
- Jakie przekształcenia wskazały na korelację zmian cywilizacyjnych z przekształcaniem struktury przestrzennej londyńskich doków?

Rozdział 4 jest kontynuacją dziejów Anglii i obejmuje czasy do początku rewolucji przemysłowej, która doprowadziła do powstania imperium brytyjskiego. To czasy rozkwitu nauki, techniki, handlu, rewolucyjnych przemian społecznych oraz ekspansji terytorialnej Londynu poza historyczne mury miejskie. Wielka Brytania jako pierwsze państwo na świecie wkroczyła w erę cywilizacji przemysłowej. Jest to również okres gwałtownej rozbudowy londyńskich doków. Doki zatrudniały tysiące ludzi przy przeładunku, magazynowaniu i dystrybucji towarów. Był to obszar silnie miastotwórczy przyciągający inne branże, takie jak fabryki tkackie, młyny, zakłady przetwórstwa węgla i produkcji gazu oraz wiele innych firm. Okres ten okazał się kluczowy dla dalszych dziejów Londynu i londyńskich doków.

W rozdziale 5 Autorka analizuje okres od rewolucji przemysłowej do końca II wojny światowej. Treścią rozdziału są kluczowe informacje o wydarzeniach i procesach będących skutkiem Rewolucji Przemysłowej oraz ich analiza pod kątem wpływu na przemiany Wielkiej Brytanii i londyńskich doków. Autorka skupia uwagę na korelacjach pomiędzy ewolucją struktury przestrzennej Doków a zmianami cywilizacyjnymi tego okresu. Omawia tło polityczne, ekonomiczne, społeczne, które doprowadziło początkowo do prosperity *Docklands*, a w późniejszym okresie do kryzysu poprzedzającego II wojnę światową.

Rozdział 6 to syntetyczna charakterystyka zmierzchu Imperium Brytyjskiego, identyfikacja niekorzystnych przemian ekonomicznych i społecznych, jakim został dotknięty obszar londyńskich doków. Przedstawione zostały analizy dotyczące wydarzeń i procesów politycznych i gospodarczych, które miały wpływ na zmiany w Wielkiej Brytanii w okresie od zakończenia II Wojny Światowej do czasu powstania agencji London Docklands Development Corporation (1981).

Zbadano tu problemy związane z następującymi pytaniami badawczymi:

- Jakie przekształcenia wskazały na korelację zmian cywilizacyjnych z przekształcaniem struktury przestrzennej londyńskich doków?
- Jakie były powody i skutki przemian cywilizacyjnych w tym okresie?

Część 2 dotyczy działań Urban Development Corporations, organizacji powołanej przez rząd brytyjski w roku 1981 w celu regeneracji i rozwoju upadających centralnych obszarów miast brytyjskich.

Działania podjęte w ramach tej inicjatywy przyczyniły się do rewolucyjnych zmian w dziejach obszaru będącego przedmiotem badań. Urban Development Corporations (UDC), ukierunkowane na aktywność rynkową, spowodowały istotne zmiany w brytyjskiej strategii planowania przestrzennego.

Żeby w pełni zrozumieć znaczenie UDC w przekształcaniu terenów poprzemysłowych należy przypomnieć, że w okresie powojennym, aż do końca lat siedemdziesiątych XX wieku, narastające problemy dawniej dobrze prosperujących dzielnic śródmiejskich były traktowane jako zadania sektora publicznego, w dużym zakresie podporządkowane władzom lokalnym. Centralne programy subsydiujące były niewystarczające i nieefektywne, zazwyczaj kończyły się jedynie na przygotowaniu projektów restrukturyzacji, które nie były realizowane z powodu braku środków i

odpowiedniej koordynacji na szczeblu lokalnym w wyniku rozbieżnych priorytetów interesariuszy. Prywatny sektor budowlany prowadził politykę szybkiej kumulacji zysków poprzez inwestycje mieszkaniowe i biurowe na nowych obszarach niezabudowanych, w związku z kosztami przystosowania terenów przemysłowych do nowych funkcji. Było to najczęściej związane z problemami ze skażeniem gruntów, zaniedbaną infrastrukturą podziemną, kosztami rozbiórki, mało atrakcyjnym otoczeniem, zniechęcającym środowiskiem społecznym, uciążliwym procesem uzgodnień nowych inwestycji. Należy pamiętać, że były to obszary o dużym bezrobociu zamieszkałe przez ludzi z niewystarczającymi kwalifikacjami zawodowymi w stosunku do oczekiwań nowoczesnego przemysłu opartego na wysokich technologiach. Ponadto dostępność komunikacyjna tych obszarów była znacznie gorsza w porównaniu do pozamiejskich terenów w sąsiedztwie autostrad i dróg ekspresowych. To z kolei ograniczało dostęp do miejsc pracy, które byłyby szansą na poprawę sytuacji ekonomicznej mieszkańców upadających dzielnic śródmiejskich.

Na tym tle polityka premier Thatcher, za rządów której powołano Urban Development Corporations stanowiła zasadniczą zmianę, z silnym naciskiem na znaczenie rynku i większą centralizację władzy. Były to czynniki, które wywarły silny wpływ na gospodarkę, społeczeństwo i politykę Wielkiej Brytanii lat 80-90. Wówczas to Wielka Brytania poszła w kierunku bardziej wolnej, konkurencyjnej i otwartej gospodarki oraz bardziej autorytarnego i scentralizowanego planowania przestrzennego. Miało to zasadniczy wpływ na efektywność projektów restrukturyzacyjnych, czego najbardziej spektakularnym przykładem jest Kraina Londyńskich Doków.

Analizując w tym kontekście planowanie i politykę urbanistyczną w ciągu ostatnich 40 lat, można stwierdzić, że ideologia i polityka Thatcher miała istotny wpływ na rewitalizację terenów śródmiejskich. Kluczową zachętą do inwestowania w śródmieściu było utworzenie Urban Development Corporations. UDC były organami, których celem było odzyskiwanie i gromadzenia opuszczonych i skażonych gruntów oraz inwestowanie w infrastrukturę w celu stymulowania rozwoju sektora prywatnego. Był to sposób na rozwiązanie problemu „chronicznej niewydolności” systemu planowania przestrzennego na terenach *Brownfields*. Samorządy lokalne zaczęły być postrzegane jako ciała nieefektywne, podlegające presji wyborców, których interesy były niespójne. W związku z czym odpowiedzialność za rewitalizację miast została odebrana władzom lokalnym i przekazana członkom UDC, mianowanym przez rząd centralny i często reprezentujących sektor prywatny z uprawnieniami do nabywania gruntów i kontroli planowania. Pierwsze dwa UDC zostały powołane w 1981 r. w celu regeneracji londyńskich dzielnic Docklands i Merseyside, obszarów szczególnie dotkniętych deindustrializacją.

W tej części rozprawy Autorka przytacza liczne dokumenty źródłowe precyzujące cele i zadania London Docklands Development Corporation. Opisuje reorganizację systemu planowania i zarządzania, prezentuje wymierne efekty działań w postaci ilości nowych miejsc pracy, nowych mieszkań, sklepów, nowych połączeń komunikacyjnych, szkół i centrów opieki zdrowotnej

Autorka stwierdza, że LDDC były innowacyjnym instrumentem planistycznym. Słusznie konkluduje, że „Są trzy podstawowe cechy odróżniające od innych rodzajów planowania. Po pierwsze jest rodzajem quasi-rządowej agencji nie podlegającej kontroli rządów lokalnych, ale rozliczającej się przed Parlamentem poprzez Sekretarza Stanu Środowiska. Po drugie LDDC zdecydowała, aby użyć swoje środki w pierwszym rządzie jako dźwignię do przyciągnięcia prywatnych inwestorów. Środki to nie tylko finanse ale również wyjątkowe prawo do nabywania i przygotowywanie terenów. Głównym celem było zabezpieczenie regeneracji obszaru. LDDC podążała za przyjętą linią postępowania, że zabezpieczenie może być osiągnięte poprzez zachęcenie prywatnego sektora do inwestowania. W związku z tym trzecią cechą było elastyczne podejście do planowania”.

Ta krótka charakterystyka treści poszczególnym rozdziałów daje obraz rozprawy obejmującej szerokie spectrum zagadnień planistycznych analizowanych w kontekście historii miejsca oraz wieloaspektowych powiązań z czynnikami politycznymi, gospodarczymi, społecznymi i kulturowymi.

Pozytywnie oceniam zawartość merytoryczną poszczególnych rozdziałów, w szczególności sekwencję tematyki, prawidłowość nazewnictwa, aktualność bibliografii i odwołań do pozycji literaturowych. Tytuły rozdziałów są adekwatne do ich treści i dobrze obrazują logikę wyводу naukowego.

W pracy można wyróżnić następujące kroki metodyczne: gromadzenie danych źródłowych, selekcjonowanie danych według przyjętego schematu, interpretację uzyskanych wyników (opisową i rysunkową).

O wartości pracy decyduje nie tylko sposób ujęcia tematu badawczego, ale również metodyka, która daje możliwość lepszego zrozumienia genezy struktury przestrzennej Londyńskiej Krainy Doków. Istotną cechą zastosowanych metod jest kompleksowość w ujmowaniu zjawisk przestrzennych, polityczno-gospodarczych, społecznych i ich wzajemnych związków i oddziaływań na strukturę przestrzenną badanego obszaru.

Recenzent uważa, że zakres i metodologia pracy są trafnie dobrane do przedmiotu badań. Na uwagę zasługuje zaprezentowana w pracy umiejętność obserwacji zjawisk mających wpływ na strukturę przestrzenną Londyńskiej Krainy Doków. W tym kontekście szczególnie interesująco prezentuje się oryginalna interpretacja przełomowych punktów w historii Brytanii (Brexit 1 – uniezależnienie od Imperium Brytyjskiego, Brexit 2 - aktu supremacji w 1534)

Szczególnie cenne jest rozwojowe ujęcie omawianych zjawisk i uchwycenie dynamiki przemian Londyńskiej Krainy Doków. Na uwagę zasługuje oryginalne przedstawienie morfogenezy tego miejsca, uwzględniające historyczną ewolucję jego struktury przestrzennej.

Recenzent pozytywnie ocenia konstrukcję wyводу naukowego, w którym Autorka w oryginalnej formie interpretuje wyniki badań własnych i pokrewnych kierunków badawczych w sposób umożliwiający (przez porównanie i usystematyzowanie informacji) rozpoznanie genezy struktury przestrzennej Krainy

Londyńskich Doków.

Zgodnie z wymogami stawianymi pracom doktorskim, Autorka dokonała wyboru tematyki (przedstawiając przekonująco uzasadnienie wyboru), ograniczyła logicznie pole badawcze, skutecznie zastosowała przyjęte metody badawcze.

Zaprezentowana systematyka i analizy poznawcze w oparciu o odpowiednio dobrane źródła dowodzą opanowania metod badawczych i dużej erudycji. Wyniki badań mają charakter zarówno poznawczy jak i aplikacyjny, szczególnie w zakresie efektów działań London Docklands Development Corporation.

WNIOSEK KOŃCOWY

W konkluzji niniejszej oceny rozprawę oceniam pozytywnie przedstawiając następujące wnioski:

1. Autorka wykazała odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej w dyscyplinie naukowej obejmującej architekturę i urbanistykę oraz wykazała doskonałą orientację w problematyce związanej z tematem pracy doktorskiej.
2. Autorka samodzielnie sformułowała, a następnie w oryginalny sposób rozwiązała określony problem badawczy i wyprowadziła właściwe wnioski.
3. Autorka opanowała metody pracy naukowej, wykazała się inwencją twórczą.

Stwierdzam, że rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wskazuje na wysoki poziom wiedzy teoretycznej w dyscyplinie architektura i urbanistyka.

Praca p.t. „Geneza struktury przestrzennej Krainy Londyńskich Doków.” odpowiada warunkom stawianym rozprawom doktorskim, a jej Autorka może być dopuszczona do publicznej obrony.

